

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

אוניברסיטת בר-אילן

דף שבו עי

פרשת יתרו, תשע"ו
מספר 1155בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

היאך אפשר לצוות על "לא תחמוד"?

שמעון שרביט

שמות כ: יג : לא תחמד בית רעף לא תחמד אשת רעף ועבדו ונאמתו ושורו וקמרו וכל אשר לרעף.
דברים ה: יז : ולא תחמד אשת רעף ולא תתאנה בית רעף שדהו ועבדו ונאמתו שורו וקמרו וכל אשר לרעף.
מה פשר הדיבר "לא תחמוד"?

בירור משמעו המילוני של הפועל "חמד" במקרא, חשוב, כדי לבדוק אם זו פעולה שבמחשבה בלבד, או שזו פעולה שיש עמה מעשה, כדוגמת "לא תגנוב" ו"לא תרצח".

במקרא הפועל "חמד" משמש בשני משמעים:¹

1. הרהור ותאוה בלב (שאינן עמם מעשה), כעולה מהפסוק: "אל־תחמד יִפְיָה בְּלִבְךָ" (משלי ו: כה), ובדומה לפועל המקביל: "לא תתאוה".

2. עושק וגזל, כעולה מפורשות מפסוקים במקרא שיש בהם זיקה הדוקה בין החמוד בלב (חשק ותאוה) לבין הלקיחה והגזל:

דברים ז: כה : לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחתם לך.

יהושע ז: כא : וארא בשלל אדמת שבער ... ואחמדם ואקחם.

מיכה ב: ב : ותחמדו שדות ונגלו ובתים ונשארו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו.

השאלה שהעסיקה את חז"ל ואת פרשני המקרא בכל הדורות היא: היאך אפשר לצוות על מחשבות הלב ועל תאוות הנפש? וכי יש שליטה לאדם על מראה עיניו, על מחשבותיו ועל רגשותיו? ותו, והרי דבר זה אינו מסור אלא בידי הבורא, בוחן כליות ולב, ולא בידי בית הדין?!

הבה נבחן את הגישות השונות בהבנת לאו זה.

ספר החינוך (מצוה תטז) קובע, שבידי האדם למנוע את עצמו מלחוש חמדה. זה רק עניין של חינוך וריסון עצמי, והוא נתון במסגרת הבחירה החופשית:

ואל תתמה לומר ואיך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חבירו... ואיך תבוא מניעה בתורה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו. שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם, כי אמנם ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ודעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו.

והיטיב לנסח זאת ר' אברהם אבן עזרא (בפירוש הארוך לשמ' כ: יג) בעזרת משל:

אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלב, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבד שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים, שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים, ולא יתכן להיות, כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אעפ"י שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה'... ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד.²

במדרש ובמקצת המפרשים ניכרת מגמה של הצבת סייגים, בחינת אזהרה להימנע מעבור עברה שבמחשבה, כדי שלא ייגרר לעברה שיש בה מעשה. מכילתא דרשב"י כ: "מניין התאוה אדם - סופו לחמוד, שני' 'ולא תחמד ולא תתאנה'.

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר-אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.

¹ ובלשונו של ר' אברהם אבן עזרא בפירושו לדב' ה: "ומלת 'חמד' בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים: האחד - גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס. וכך 'ולא יחמוד איש את ארצו' (שמ' לד: כד)... והטעם השני - לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל".

² ואף ספורנו משתמש בלשון "נמנע".

מניין חמד אדם - סופו לגזול, שנ' 'וְחִמְדוֹ שְׂדוֹת וְגִזְלוֹ' (מיכה ב:ב).
ויפה ניסח זאת רבינו בחיי:

"לא תחמוד". ידוע כי החמדה תלויה בלב, ועקר המצוה שיתיאש האדם מכל מה שיש לחברו, קרקע ומטלטלין, ויפנה לבו מן המחשבה הזאת שלא יחשוב בהם ולא יחמדם, כי מתוך החמדה יבא אדם לידי רציחה, שכן מצינו בעצן: (יהו' ז:כא) "וְאָרָא בְּשָׁלַל אֲדָרְתָּ שְׁנַעַר אַחַת טוֹבָה וְגו' וְאֶחָדָם וְאֶקְחֶם". לדעת רבינו בחיי החמדה כוללת בתוכה את הגזל:

ולוא שהגזל בכלל החמדה ומצד החמדה היה ראוי להכתב בעשרת הדברות בכלל הלאוין לאו של "לא תגזול", כי היא עברה חמורה עד מאד ורוב העולם נכשלים בה, ועוד שהיא מצוה מושכלת כרציחה והנאוף והגנבה ועדות שקר, אבל מפני שהחמדה כוללת אותו, שאין אדם גוזל עד שיחמוד, וכענין שכתוב: (מיכה ב:ב) "וְחִמְדוֹ שְׂדוֹת וְגִזְלוֹ", לכך לא הוצרך להזכירו וכלל אותו בלאו של "לא תחמוד". ולסיכום הוא אומר: "ועוד כי רצה לאסור אפילו החמדה, שהיא תאות הלב בכל עת ובכל שעה, אע"פ שאינו בא לידי מעשה, כדי שילמד אדם קל וחומר לאסור הגזלה שהוא המעשה".³ ואולם בסופו של דבר, במבחן ההלכה והמעשה נקבע, שאדם עובר על איסור זה רק אם עשה מעשה. מדרש תנאים לדברים ה:

"לא־תִחְמַד אֶשֶׁת רֵעֶךָ", או אפילו חימוד בדבר? ת"ל (דב' ז:כה) "לא־תִחְמַד פֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלִקְחֶתָּ לָךְ". מה להלן עד שעושה מעשה, אף כאן נמי עד שהוא עושה מעשה. ומניין שהוא מוזהר על התאוה שהיא בלב, כדי שלא יבא לידי חימוד? ת"ל "לא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ". לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החימוד בפני עצמו. רמב"ם מציע הסבר לדיבר זה בספר המצוות (מצות לא תעשה רסו):

והמצוה היא שהזהירנו מהשים מחשבתנו לחמוד מה שיש לאחינו ולהתאוות בו, שזה יהיה מביא לעשות תחבולה לקנותו, וזהו לשון האזהרה שבאה בזה הענין אמר (ואתחנן) "לא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ". ואין השני לאוין אלו בענין אחד, אבל הלאו הראשון והוא "לא תחמוד" מזהיר שלא לקנות מה שיש לזולתנו, והלאו השני מזהיר אפילו להתאוות בלבנו לבד. ובאור זה: שאם ראה דבר יפה אצל אחיו, אם גברה מחשבתו עליו והתאוה בו, עבר על אמרו ית' "לא תתאוה". ואם התחזק בו אהבת הדבר ההוא עד שישתדל להגיעו אצלו, ולא יסור מחלות פניו ולהכביד עליו שימכרהו או יחליף אותו אליו במה שהוא יותר טוב ממנו ויותר שוה, ואם הגיע אל בקשתו, הנה כבר עבר על "לא תחמוד", גם כן אחר שקנה הדבר שיהיה לחבירו ולא היה רצונו למכרו אבל הכביד עליו והערים עד שלקחו ויהיה שלו, כבר עבר שני לאוין: "לא תתאוה" ו"לא תחמוד", כמו שביארנו. ואם נמנע האיש ההוא מלמכור אותו או להחליפו לאהבתו בדבר ההוא הנה הוא יקחהו באונס והכרח לחוזק אהבת הדבר ההוא בנפשו ויהיה אז כבר עבר על "לא תגזול" גם כן.

ובספרו הגדול, משנה תורה (הלכות גזלה ואבדה, פרק א), הרמב"ם מפרט את גדרו הלאו ודיניו: הלכה ט: כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים,⁴ הרי זה עובר בלא תעשה, שנ' "לא תחמוד" ... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד, חימוד שיש בו מעשה. הלכה יא: התאוה מביאה לידי חימוד והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור, אע"פ שהרבה להם בדמים והפציר ברעים, יבא לידי גזל שנ' "וחמדו בתים וגזלו". ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממונם או מנעוהו לגזול יבא לידי שפיכות דמים, צא ולמד ממעשה אחאב ונבות. ולסיכום: החמדה כוללת גם התאוות והשתוקקות וגם רקימת מזימה להשיג את החפץ הנחשק. ואכן התורה אוסרת גם חמדה שאין בה מעשה, כי בה טמון זרע הפורענות לקלקולים בחברה מתחום הלקיחה והגזל. אבל להלכה כבר נפסק, כאמור, שאדם עובר על איסור זה רק אם עשה מעשה.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

³ ולכך נתכוון אבן עזרא בדבריו: "ורבים אמרו, כי אין עון במחשבת בלב, ואין עליהם שכר ועונש. ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך, רק אראה להם 'לב חרש מחשבות אנון' (משלי ו:יח)."

⁴ וראו מה שאומר הבבלי: "והא קא עבר על לאו דלא תחמד? לא תחמד לאינשי בלא דמי משמע להו" (בבא מציעא ה ע"ב). כלומר, בני אדם סבורים שעוברים על האיסור "לא תחמד" רק כשלוקחים מהזולת חפץ ללא תשלום.